

AINULT TELLIJALE

Valdur Mikita: läänemeresoomlase viimane karje ²³

Valdur Mikita
kirjanik

[JAGA FACEBOOKIS](#)[KOMMENTEERI](#)[PRINDI ARTIKKEL](#)[JAGA ARTIKLIT](#)

25. veebruar 2017 00:45

Valdur Mikita | FOTO: Sille Annuk

Eesti metsade vaimsus

Eesti metsade tulevik sõltub paljuski sellest, millise taustsüsteemi valime oma arutluse nurgakiviks. Ühelt poolt pole Eestis kunagi olnud nii palju metsa kui praegu ja teiselt poolt pole maailmas

kunagi olnud nii vähe metsa kui praegu. On selge, et nende lähtekohtade vastandlikkuse tõttu on tulemus, kuhu välja jõuame, täiesti erinev.

Kui Eesti metsade juurdekasvu kõrvale oleks joonistatud ka see arv, mida tegelikult oleks vaja arvestada, st Euroopa, Euraasia või terve maailma metsavarude vähenemine, tuleks Eestis rangelt kaitstavate looduskaitsealade pindala korrutada kahega.

Võtame Eesti viimaste aastate ühe kõige masendavama näite – Hiiumaa. Kui 1990. aastate lõpus tehti loodavate Natura-alade audit, selgus, et kõige rohkem inimõjust puutumatuid metsi on Hiiumaal ja Alutagusel. Nüüd, paarkümmend aastat hiljem, tuleb tõdeda, et roheline anomaalia on edukalt likvideeritud. Maakatte kaardid näitavad, et kõige rohkem on metsa maha võetud Hiiumaal ja Virumaal. Alutaguse lendoravast on saamas viirastus. Hiiumaa oleks võinud olla Läänemere roheline pärl, nüüd peaksime taas sada aastat ootama, et taastada Hiiumaa endine pale.

Siit jõuamegi peamise vastuoluni: arvestades metsade raiumise kiirust, pole eesti kultuuris olnud kunagi nii suurt metsamaastike kadu kui viimase paarikümne aasta jooksul. Metsade tagastamisel ja edasimüümisel raiuti lühikese ajaga maha meeletu hulk meie hingemaastike üht peamist sümbolit – kodumetsa. Muidugi on väga raske selles kedagi süüdistada. Hinge vaakuvad väiketalunikud otsid selle eest vana Belarussi, linnas elavad sugulased aga pruugitud Ford Sierra – oli kunagi selline 1990. aastate rahvaauto, millel armatuur kippus pragunema. Sellega pöristati senikaua ringi, kuni põhi kukkus alt ja sümboolne tükike Eesti metsa lõpetas oma maise teekonna Kuusakoski väravas.

Seejärel hakkas vilja kandma RMK mastaapne uute metsaveoteede rajamise projekt. Kuna metsa raiutakse peamiselt ikka teede ääres,

tekitab see erilise tunde metsamaastike kiirest vaesumisest. Küsimus ongi selles, et lühikese ajaga on Eesti maastikest kadunud kaunid ja suurejoonelised metsavaated. Neid tuleb nüüd tikutulega otsida. Maastik on muutunud inetuks. Ja kui kaob metsavaade, kaob ka see hingekeeli puudutav metsatunne, tekitades paljudes inimestes mingisuguse irratsionaalse kaotuse tunde.

Teisest küljest hakkab suur maailm ringiga tagasi jõudma igiammuse mõtteni, et ka üksik metsatee, tühi mererand või vaikushetk tähtede all on hindamatu osa maailmakultuurist. Maailmas lihtsalt ei ole enam tühja mereranda, metsavaikust ja Linnuteel kumavat tähevalgust ega palju muid lihtsaid asju, mis kunagi täitsid maailma. Isegi niisama väljas olemist enam ei ole, selle asemel on miski tegevusteraapia või loodusturismi pakett või mõni muu jaburavõitu leiutis, mis püüab kaaperdada inimese põhiolemust ja seda talle suure raha eest tagasi müüa.

See, mis Eesti metsades praegu toimub, on süsteemne viga, kuid peame seejuures mõistma, et selle süsteemi peakorter ei asu Eestis. Küsimus polegi tegelikult selles, kas Eesti metsa raiutakse malelauaks või mitte, vaid selles, et suuremas osas Euroopast ei saa metsas isegi enam mitte malet mängida, seal mängitakse nipsu. Sellist Eestit nii rikkaliku vanade metsade hulgaga, nagu oli 1980. aastate lõpus, et tule enam kunagi tagasi. Tekib küsimus, miks kapitalistlikus maailmas pole enam õigeid metsi, kuigi aastakümneid on metsa majandatud säästlikult, kõiki sertifikaate omades, kõiki osalisi kuulates? On kibe tõde, et kapitalism hävitab metsad igal juhul. Kommunism kägistab inimest, kapitalism loodust. Viimased 150 aastat on nüri järjekindlusega näidanud, et kapitalism on olemuselt raske biosfääri haigus.

Kõige vastuolulisem on see, et protsentuaalselt on Eesti metsadega justkui kõik korras. Samal ajal on metsade üldine elurikkus kiiresti kahanenud, osa metsatüüpe on ülemäärase ja jätkusuutmatu raiemahu tõttu väga kehvast olukorras. Katkemas on rohevõrgustiku ühendusteed, see tähendab metsa elusooned. Meie metsade diagnoos on piltlikult veresoonte ummistus. Eesti metsad on infarktieelses seisundis. Mets on läänemeresoomlase pühamu ja kui sellele tehakse liiga, hakkab ta vihaselt vastu. Paljude asjade kohta tavatsetakse öelda, et miski riivab meie õiglustunnet. Metsadega on asi märksa tõsisem: metsade mahavõtmine riivab meie elutunnet.

Kui vaadata kaugele minevikku, siis peame tunnistama, et eestlaste muistsed esivanemad tegid läbi nii keele- kui ka kultuurivahetuse. Kuid see, mis on alati jäänud, on maastikud. Maa ja mets, jõed ja järved on kõige iidsem osa meie rahvuslikust identiteedist. Mingi ürgvana animistlik kohalolu ümbritseb kogu meie hõimkondlikku looduspärandit. Inimesed lihtsalt ei taha, et maad asja ees teist taga songitaks või solgitaks, kuigi tavaline inimene ei mõista seda kummalist vastuseisu seletada. Oluline on aga märgata, et animistlikust elutundest on saanud meie looduskaitse tähtis ressurss.

Kultuuride laupkokkupõrge

2016. aastal hakkas eesti inimeses midagi katki minema. Seal, kus peaks võrsuma riigi ja rahva dialoog, lömitab lihtlabane propaganda. Eesti propaganda ei ole sugugi vähem eemaletõukav kui vene või ameerika oma.

Kõik me mäletame veel selgesti Iraagi sõda ülistanud üüratut propagandamasinat. Iraagi sõja arutu propageerimine lõi Eestis riigivõimu ja rahva vahele ränga mõra, see usaldus ei ole senini taastunud. Iga erimeelsus riigi ja rahva vahel paisub seetõttu

kergesti suuremõõtmeliseks kriisiks, kus riik demoniseerib rahvast ja rahvas omakorda riiki ning seda üleüldist poriloopimist tuuakse lahendama PR-firmad, kes teevad oma soperdistega asja veel hullemaks. Igal pool avalikus ruumis (st poris) on näha PR-firmade inetuid pardijälgi. Lühendit PR ei tule avalikus sektoris enam ammu mõista kui *Public Relations*, vaid kui moodsat, halvasti maskeeritud propagandaministeeriumi, see tähendab – pahaks läinud pardimuna. Vajalik oleks eesti keeles kasutusele võtta uued verbid nagu «prägistama» (PRi kaudu verbaalselt vägistama) ja «prägin» (meeleheitlik PR-ägin). PRi sünonüüm avalikus ruumis peaks aga olema see, mis ta rahva jaoks tegelikult on: part-rõvedik.

Me kõik armastame oma riiki ja samal ajal peame justkui võitlema sellesama riigi vastu. Kuidas oleme jõudnud sellise kafkaliku olukorrani? Väga halb näide on Rail Baltic, kus riigivõimu esindajad on korduvalt mõista andnud, et selle hiigelprojekti vastased on mingisuguse eriti kavala manipulatsiooniga orki tõmmatud Kremli sabarakud. Nimetada oma maa ja metsa eest välja astuvaid inimesi Kremli sabarakkudeks pole mitte ainult erakordselt ülbe, vaid sellesse on peidetud ka varjatud ähvardus. Selline higist leemendav steroide täis pumbatud riigimuskel raksab aga sisse omaenda aknasse ja rahvas näeb kohkumusega, et see, mis kunagi oli riik, on paksude kardinatate varjus muteerunud tülgestavaks koloniaalvõimuks.

Mind on jäänud kummitama üks mullune Setomaal kuulud lugu. Ühel hommikul komberdas langile valge pearätiga eideke, seadis end otse langetustraktori ette, tõstis käe ja ütles: «Kuulake mind ära: minu mees on surnud, lehm on surnud, koer on surnud. Ja kui ma nüüd oma elule tagasi mõtlen, siis lehm oli niru, mees oli loru ja koer oli kah igavene masuurikas – ega ta võõra peale ei haukund. Aga

mul oli, kellega sõnake juttu puhuda. Nüüd on mulle jäänud ainult mets. See mets – tema on viimane, kellega ma jagan oma mõtteid enne surma.»

Raske on leida lugu, mis kajastaks paremini läänemeresoome tabamatut elutunnet. Kui veidi järele mõelda, siis on langetustraktori taga terve suur kontsern, on advokaadibüroo, on kogu Euroopa õigussüsteem. Eidekese selja taga ei ole midagi. Peale ühe märkimisväärse asja – see on viis tuhat aastat läänemeresoome kultuuri. Ja kõigi inimeste elus on hetki, kus sõnadesse tuleb ühtäkki hirmus jõud sisse. Nii suur, et masinavärk jääb seisma.

See, mis praegu Eestis toimub, on kahe kultuuri laupkokkupõrge. Me teame tegelikult väga hästi, mis on Eestis unikaalne, mis maailmas müüb. Need on metsikuvõitu loodus ja paganliku moega kultuur, laulupidu ja kõik muu säärane. Ja need ei ole mitte euroopa kultuuri, vaid läänemeresoome leiutised. Eesti riik müütab ja brändib oma pärismaalasi, keda ta teise käega kõrist pigistab. Ja siis peab too pärismaalane ajama selga setu rahvarõivad, tantsima ja puhuma torupilli ja see etendus peab välja nägema rahvuslik, vanapärase ja unikaalne. See ajab hinge täis ja tekitab paljudes raevu. Nendele inimestele tuleb anda Hääl.

Häda on selles, et seda pika aja jooksul tekkinud ängi on väga keeruline sõnadesse panna. Kogu maaelu hävimine, rüüstatud elutunne, kadunud seenemetsad, teistsugused inimesed... Olen pikka aega ettevaatlikult otsinud ühisnimetajat maa- ja kultuuriinimestele, looduskaitsetele, kogukondade eest kõnelejaile – tähendab rahva südametunnistusele, kes on üha häälekamalt märku andnud, et asjad lähevad vales suunas. Usun, et selle ühisosa nimeks on meie vana läänemeresoome kultuur. Loodus, maaelu, vaimuelu – kõik need on ühe ja sama maailma lapsed. Seda

mõistmata ei saa tekkida ka reaalsed kodanikuühiskonda. Mõistuse hääl on praegu killustunud, tuhanded sõrmed trummeldavad lauaplaadile ja see monotoonne heli suurendab üksnes toas olijate põlgust. Kuid meil on vaja rusikat, mis raksaks lauale, et tõuseksid ehmunud pilgud.

Eesti kultuuris pole tõenäoliselt kunagi olnud nii suurt omakultuurse elemendi kadu kui viimase paarikümne aasta jooksul. Viimase saja aasta jooksul on sisuliselt hävinud kümmekond läänemeresoome, sadakond põhjala ja tuhatkond maailma väikekultuuri. Euroopa kultuuri suuremeelne loogika ütleb, et kaitsta tuleb nii vana loodust kui ka vana kultuuri. Nii sünnivad Natura-alad ja uhked etnograafiamuuseumid, kuid kahjuks ei anna see kultuuri säilimisele mingit garantiid. Pole võimalik kaitsta eraldi loodust ja kultuuri, kaitsta tuleb seda, mis neid kahte ühendab – vana aja inimest. Meil on tarvis elus hoida üht teatud inimtüüpi, niisugust, kes ärkab ühel suvehommikul üles ja teab kuidagi intuitiivselt, et murakad on just valmis saanud. Ja nii ongi. Inimest, kes tunneb oma ristluudes, et varsti pöördub vihmale. Ja nii juhtubki. Vanaema, kes on arusaamatul moel ilmajaama alla neelanud, on kultuurinähtus. Ja mitte euroopa kultuuri, vaid läänemeresoome kultuuri kuuluv nähtus. Praegu on vaja eelkõige kaitsta animistliku elutundega inimest, kelle hinges loodus ja kultuur salapärasel viisil kokku sulavad.

Kõige suurem vastuolu praeguse riigitunnetuse juures ongi see, et oleme ehitanud oma riiki aiva Euroopa mudeli järgi, kuid rahvas on suuresti jäänud läänemeresoomlaseks. Seepärast ei tahagi paljud inimesed midagi kuulda raiemahtude suurendamisest ja Rail Balticust. Iseseisva riigi kulg on näidanud, et riik suudab väga hästi kaitsta ja arendada eesti keele, kultuuri ja looduse «euroopalikku»

komponenti, kuid mitte läänemeresoome kihistust. Samal ajal kui läänemeresoomlasest on saamas punase raamatu liik, oleme uhked oma keele digitaliseerumise, Natura-alade ja euroopaliku kõrgkultuuri üle. Sellesse tõdemusse on peidetud väga suur vastuolu.

Kardan, et keegi vist ei ole lõplikult lahti kiskunud seda umbsõlme, miks Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva künnisel, riigi pöörase eduloo taustal, on inimeste hinges tänutunne segamini ränga pettumusega. Raev, mille keskpunktis on armastus – see on nagu pikalt vindunud peretüli. Hämarolekus eestlane on nagu viitsütikuga pomm: ta võib ära kannatada kümme, kakskümmend aastat, kuid siis murdub temas miski. Ma ei oska seda hästi sõnadesse panna, aga ühiskonda on tekkinud mingi halb ja imelik lõhn.

Mis see on, mis inimese seest välja tungib? Paha vaim? Mao sisu? Sisemine indiaanlane? Usun, et riigil on omajagu vedanud, et läänemeresoomlastel ei ole siia maani tekkinud karismaatilist vaimset liidrit. Vana aja inimene on loodud reageerima maagilisele sõnale. Paar-kolm täpselt sihitud ja jõuga öeldud lauset, ning allasurutud hingeraev pääseb valla. Kui riigis pikalt vindunud suurte väärtussüsteemide konfliktile lähiajal tähelepanu ei pöörata, kujuneb mõõdutundetule europiseerimisele vastukaaluks välja mingisugune läänemeresoome fundamentalism ja unistus harmoonilisest ühiskonnast on lõplikult purustatud.

Oleme aiva taganenud, tõmbunud üha kaugemale elu ääremaadele. Läänemeresoomlasel on õrn ja pelglik loomus nagu rukkiräägul, kelle hääl on osa hämaratest suveöödest, kuid keda keegi pole oma ihusilmaga näinud. Meie hulgas on palju inimesi, kes ei erutu kunagi selliste märksõnade peale nagu «detailplaneering», «arengupoliitika» ja «valimised», kuid nad kikitavad kõrvu, kui keegi lausub «seen», «pohl» või «vana õunapuu». Häda ongi selles, et

riigiteenrid võivad kõige paremate kavatsustega käia läbi terve Eesti, Vilsandist Puhatu põhjatute soodeni, kuid nad ei kohtu kunagi selle nähtamatu maailmaga, sest igalt poolt vaatavad neile vastu ontlike nägudega euroopa-estlased. Eestis on võimalik elada, puutudes aiva kokku ühe kunagise Ida-Euroopa riigi ahhetama paneva edulooga, nägemata kogu selle taga maarahva elutunde laostumist ja allakäiku. Paljudest neist on saanud sisepagulased, kes hulguvad ringi nagu varjud oma vanade mälestuste varemetel.

Mingil hetkel muutus Eesti Vabariik lihtsalt Eurovabariigiks. Sel maalapil ongi kaks Eestit üksteise kukil, on Euroopa-Eesti ja Läänemeresoome-Eesti, Eurovabariik (EV) ja Vana-Eesti (VE). Selleks et mõista eestlase hinge, tuleb osata issameiet lugeda nii õigetpidi kui ka tagurpidi. Muidu ei hakka hingeloits tööle.

Me oleme oma riigiga jõudnud üpris halba seisu. Katla pealispinnalt on veel võimalik riisuda rammusat leent, kuid paja põhjakiht on juba rängasti kõrbenud. Eesti edulugu on toimunud läänemeresoome inimese arvelt. Tema jaoks on mets laastatud, hing rüüstatud. Oskuses hoida euroopa ja soome-ugri maailma omavahel tasakaalus väljendub muu hulgas ka Kreutzwaldi ja Lennart Meri hingesuurus, millest nad ehk ise arugi ei pruukinud saada. Nad olid sillaehitajad kahe maailma vahel. Nüüd on meie pärisusuks saanud euroopa usk, meid valitsevad juba ammugi geneetilised eurooplased.

Põlisrahva sõna

Ent küsime nüüd: kuhu see läänemeresoomlane siis kaob? Kui keegi reostab kaugel džunglis ära neitsiliku jõe ja pärismaalased ei saa enam kala püüda, siis on kõigile selge, kes selle jõletu roima toime pani, ning raevunud inimesed tormavad kaigaste ja kaameratega

näruste kapitalistide kallale. Ent meie hääbume kuidagi teisiti. See sunnib küsima, mis on ülepea meie jaoks traditsiooniline elulaad.

Esmajoones on see aed ja peenramaa, kus alati on midagi kõpitseda, üks kodukotus, mis jääb meid alatiseks painama, muinasjutulised seene- ja marjametsad, tung keeta moosi, mis siis, et keegi seda enam eriti ei söö, teha näputööd, puid lõhkuda, käia laulupeol, uurida oma esivanemate lugu ja hoida alles vanu asju, panna õlg alla suguvõsa kokkutulekule ja palju-palju muudki. Ja see kentsakas loetelu juhatab meid just täpselt õigele teele.

Hajaasustus on läänemeresoome kultuuri alustala. Tegelikult peaks just see kuuluma UNESCO kultuuripärandisse. Üks vana talukoht on läänemeresoome mõtteviisi viimane kants, ükskõik, kas tahame sellesse uskuda või mitte. Selleks võib olla ka maa- või suvekodu – kõik oleneb inimesest.

Asi on selles, et läänemeresoome kultuuri ei saa praktiseerida siseruumides. Euroopa kultuuri saab. Kui üks vana mees, loomult soomeugrilane, ei saa enam lõhkuda oma perele küttepuid, käib ta kiiresti alla. Puulõhkumine on kõige teraapilisem tegevus vanaks saanud läänemeresoomlaste hulgas. Täpselt sama kehtib koriluse kohta: korilane, kes ei saa tegeleda korilusega, on tühipaljas vaimne korjus. Metsa minekut ei saa asendada raamatu lugemise või teatris käimisega. See asendamatus on vana aja inimese jaoks olemuslik ja põhimõtteline. Teiste sõnadega, traditsioon on see, mida ei ole võimalik asendada euroopa kultuuriga.

Neid tugisambaid on tänapäeval läänemeresoomlasel ehk kümnekond ja kui need kõik kokku liita, märkame selgesti veel midagi. Näeme, et kõik need on seotud mõne konkreetse paigaga. Maastikuga. Läänemeresoomlane ei saa mitte kunagi ära minna. Isegi mitte siis, kui ta saab – selline on lihtsalt tema saatus. Kui ta

lähebki, siis jääb kogu tema elu maha ja hing jääb alatiseks kisendama millegi järele, mida ta ei oska sõnadesse panna. Läänemeresoome kultuur koosneb suuresti asjadest, mida Euroopas enam keegi ei mäleta. Eurooplane ja ameeriklane võib oma kultuuri (või elu) alati kaasa võtta, see mahub hõlpsasti ära kohvrisse või läptoppi või minu poolest kas või pangakaardile.

Kardan, et oleme praeguses kultuuriteadvuses segamini ajanud kaks asja: kultuurimälestise ja elava traditsiooni. Vana rahvalaul, rahvarõivad, rehielamu, «Kalevipoeg» – kõik need on väga olulised läänemeresoome kultuurimälestised. Kuid elav traditsioon on midagi muud. ERMi külastamine on tähtis, kuid mitte nii tähtis kui seeneläik. Vabaõhumuuseumis käimine on ka tähtis, kuid mitte nii tähtis kui võimalus teha endale ise küttepuid. Pohlamoosi keetmine, pärnaõite korjamine ja suguvõsa kokkutulek on kõige tähtsamad asjad, sest nende kaudu järgime oma vana kultuuri.

Paljudel inimestel on aastatega tekkinud frustreeriv tunne, et valitsused üha vahetuvad, kuid midagi ei muutu ja riik üha kaugeneb inimesest. Põhjus on selles, et uus võim hakkab sekeldama Euroopa-Eestis, seda peenhäälestama, nipet-näpet ümber jagama – ja kirjutab edasi sünget nekroloogi läänemeresoome maailmale.

Rahva hääl on aja jooksul killustunud eri looduskaitse- ja kogukonnaliikumiste, kultuuri- ja vabaühenduste vahel. Rahva sümboolne võim jääb üha väiksemaks. Meil oleks vaja uut võimustruktuuri, mis ei oleks loomult parteiline, vaid kultuuriline. Üks lähtekoht võiks olla ÜRO põlisrahvaste deklaratsioon, mis on täiesti legaalne, ÜRO poolt heaks kiidetud moodus oma hääl kuuldavaks teha. See ei koondaks rahvast mitte parteilisel, vaid kogukondlikel alusel. Eraomandi ja riigi omandi kõrval ilmutaks end

sel juhul selgemini ka kogukondlik omand. Me peaksime selle ettevõtmise juures rõhutama esmajoones just looduskaitselist, mitte poliitilist aspekti.

Kõigepealt tuleb lõpetada riigi koloniaalpoliitika oma maade ja metsade suhtes. See on valus lause, mida on väga raske välja öelda. Kuid tuletagem siiski meelde, et Eesti riik võttis endale 2007. aastal nimetatud deklaratsiooniga ühinedes kohustuse tagada siin elavate põlisrahvaste kultuuri säilimine. Sellest lähtuvalt on põliselanikel alati õigus ise otsustada oma looduspärandi üle, kui sellel on mingisugune kultuuriline väärtus. Täpselt nii see läänemeresoome kultuuri kontekstis ongi. Kuid selleks, et see dokument sümboliseeriks jõustuks, tuleb end kõigepealt ise põlisrahvaks kuulutada. See sümbolne samm on jäänud seni tegemata.

Selles valguses eeldab meie elutunne ka mõne suurema asja selgeksmõtlemit. Praegune maailm ei ole jätkusuutlik, vähemalt mitte sellisel kujul, nagu meie seda tunneme. See mõtteviis kütab ahju oma tare seinast virutatud palkidega. On palju asju, mida maailm peaks õppima pisikestele ja jätkusuutlikele väikekultuuridele omasest elutundest.

Niisiis kannustagu meid teadmine, et me ei võitle mitte oma kultuuri ja looduse ellujäämise eest, vaid panused on märksa suuremad. Läänemeresoome kultuur ei ole mingi kuivanud pastel, millega Tõnis Lukas Eesti Rahva Muuseumi uksele hiina turistile naljaviluks rindu taob. See on hoopis midagi muud.

Kui meid peaks ootama ees kõva maandumine, siis klammerdub inimene oma elunatukese külge ning ahiküte, Eesti mets ja maagiline sõna ongi kogu tema ellujäämise arsenal, ühesõnaga kõik see, mille on kinkinud meile läänemeresoome kultuur. Kui meid peaks ootama ees pehme maandumine, siis on just läänemeresoome see, mille

poolest eristume ja oleme unikaalsed. Kui meil pole vaja üldse maanduda, siis on läänemeresoome parim raketikütus, mis lajatab meid otse stratosfääri.

[JAGA FACEBOOKIS](#)[JAGA TWITTERIS](#)[SAADA E-POSTIGA](#)[PRINDI ARTIKKEL](#)

